

Darja Mazi-Leskovar
Maribor

AMERIŠKA MLADINSKA PROZA

Ameriška mladinska proza je med Slovenci dokaj nepoznana: to ne drži le za odrasle bralce, ampak tudi za odraščajočo mladino. V času večletnega poučevanja angleškega jezika in književnosti sem ugotavljala, da srednješolci ameriško mladinsko književnost zelo slabo poznajo. Temu se ni čuditi, saj se v osnovni šoli večina učencev zadovolji s prebiranjem obveznega branja, ki iz razumljivih razlogov lahko nudi le skromen vpogled v ustvarjalnost izbranih mladinskih književnosti, med katerimi je tudi ameriška.

Trenutno veljaven *Program življenja in dela osnovne šole*, ki ga je 1984 izdal tedanji Zavod SR Slovenije za šolstvo, vključuje v seznam domačega branja sledeča ameriška mladinska prozna dela: *Kočo strica Toma* H. B. Stowe, *Deklico Al C. Greene*, *Prigode Toma Sawyerja* M. Twaina, *Laboda s trobento* E. B. Whita, *Belega očnjaka* J. Londona, *Jonatana Livingstona Galeba* R. Bacha ter *Prijateljci* R. Guy. Naveden izbor je vsekakor primeren glede na prevode, ki jih lahko najdemo na slovenskem knjižnem trgu, žal pa le nakazuje možno *izbiro*, ki naj bi bila namenjena branju in obravnavi v razredu. Zato ne moremo pričakovati, da bi večina osnovnošolcev naštete knjig resnično poznala. Učni program na srednji šoli ne zajema snovi iz mladinske literature: tako se dijaki v teku dvanajstletnega izobraževanja praviloma sistematično ne seznanijo niti s tistimi umetninami, ki jih v svetovnem merilu uvrščamo v sam vrh mladinske književnosti.

Čeprav bi glede na navedena dejstva upravičeno pričakovali, da dijaki slabo poznajo dela, ki so jih za mladino ustvarili književniki angleško govorečih narodov, sem želela dejansko stanje preveriti z anonimno anketo. Zanimalo me je predvsem, v kolikšni meri srednješolci poznajo dela, ki jih vsebuje priporočeno osnovnošolsko domače branje, v kolikšni meri izvenšolsko branje pokriva kakovostna dela iz ameriške mladinske književnosti ter v kolikšni meri mladi spoznavajo književnost preko avdiovizualnih medijev. Anketo sem izvedla v šolskem letu 1995/96: vzorec je zajel 500 gimnazijcev dveh mariborskih gimnazij (Prve in Druge Gimnazije), to je tisti del šolajoče se mladine, za katerega bi pričakovali, da v splošnem rad bere. Glede na to, da je med vsemi literarnimi zvrstmi proza večini mladih bralcev najbližja ter da so v osnovnošolskem domačem branju predlagana le prozna dela iz ameriške in angleške mladinske književnosti, sem se omejila na ugotavljanje poznavanja avtorjev in del s področja mladinske proze. Žal so izsledki potrdili pričakovano stanje: razen redkih izjem večina pozna le nekaj najbolj uveljavljenih piscev (M. Twaina, J. F. Cooperja, H. B. Stoweovo, J. Londona) in

njihovih najbolj uspešnih del (*Prigode Toma Sawyerja*, *Prigode Huckleberryja Finna*, *Poslednjega Mohikanca*, *Kočo strica Toma*, *Belega očnjaka*). Istočasno pa sem lahko razbrala, da glavnini dijakov ni poznano, katera dela »književnosti v angleškem jeziku«, so nastala v ZDA in katera v Veliki Britaniji, iz česar lahko sklepamo, da je zavest o kulturni svojskosti številnih književnosti, katerih umetniki ustvarjajo v angleščini, vse premalo živa. Da angleščina ni uradni jezik le v Veliki Britaniji, ampak tudi v vrsti drugih držav, gotovo ve vsak osnovnošolec, da ima vsaka od teh dežel kljub »skupnemu jeziku« specifično kulturo in književnost, pa se ne zdi več tako samoumevno – ali pa je morda le nepomembno...

Po drugi strani pa se učenci angleškega jezika živo zanimajo za dežele z angleškim govornim jezikom, še posebej za ZDA. Poleg jezika v njegovi funkcionalni vlogi jih vedno bolj privlači tudi kultura, umetnost na splošno in še posebej književnost. Vendar pa svojo radovednost lahko potešijo predvsem ob stiku z avdiovizualnimi in elektronskimi mediji, bistveno manj pa s knjigo, saj na srečanje z njo niso pripravljeni. Tako so številni anketiranci v zgoraj navedeni anketi zapisali, da poznajo določena dela iz ameriške mladinske proze le iz televizijske oziroma filmske predstavitve ter da bi knjige radi prebrali, če bi vedeli, da so bile prevedene v slovenščino. Tako lahko ponovno ugotovimo, da zaradi pomanjkljivega posredovanja informacij o književnosti, predvsem o tisti, ki je namenjena prav mladim bralcem, odrasli mlade posredno odvrčamo od knjige, saj lahko izbirajo le med tem, kar jim je znano, posredovano ali ponujeno.

Seveda pa zgolj dejstvo, da se mladi posebej zanimajo za ameriško književnost, tudi zato, ker se večina slovenskih šoloobveznih otrok uči angleščino, še ni dovolj tehten razlog, da bi jim to književnost izrecno priporočali: mladi bralci naj bi iz množice odličnih knjig, ki jih ponujajo mladinske književnosti različnih narodov, prebrali le tiste, ki so resnično vredne branja. Vendar pa lahko mednje nedvomno uvrščamo številna mednarodno priznana ameriška prozna dela, saj po svoji kakovosti izstopajo v svetovnem merilu, iz česar sledi, da bi bilo mlade bralce primerno podrobneje seznaniti z ameriško mladinsko prozo.

Zakaj prav ameriška mladinska proza?

Čeprav je ameriška književnost v celoti razmeroma mlada, se je njena ustvarjalnost za otroke in mladino uveljavila že v devetnajstem stoletju, ko so prvi prevodi del, namenjenih mladim bralcem, obogatili knjižne police v številnih deželah izven meja Združenih držav. Do prve svetovne vojne pa je ameriška mladinska književnost v svetovnem merilu zavzela že tako pomembno mesto, da se obdobje popolne prevlade angleške mladinske književnosti zaključi. Kljub temu, da se je sorazmerno s številom prebivalcev Velika Britanija še vedno lahko ponašala s prav tako zavirljivim številom odličnih ustvarjalcev kot Združene države Amerike, pa se je stara velesila morala soočiti z dejstvom, da je v primerjavi s svojo tekmico majhna država in da kot taka ne more obdržati svoje vodilne vloge.

Vendar pa vzroka za prenos prvenstva ne gre iskati le v geografskih in demografskih danostih obeh dežel. Ugotovitve Paula Hazarda (1878–1944), znamenitega francoskega proučevalca mladinskih književnosti, opozarjajo na kompleksnost družbenega dogajanja, ki je vplivalo na navedeno stanje in njegov razvoj. Hazard v svojem delu *Knjige, otroci in odrasli ljudje*,¹ ki je 1932 izšlo v Franciji, potem ko

¹ Hazard, Paul. *Knjige, otroci in odrasli ljudje*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1973.

je avtor kot univerzitetni profesor dodobra spoznal razmere v ZDA, navaja kot bistven razlog za tak razcvet ameriške mladinske književnosti dejstvo, da ima pri »Anglosasih otroštvo vso pravico, da obstaja« (str. 76), ker je pri njih »mladost vrednota sama po sebi« (str. 77)

Če je navedena Hazardova trditev že veljala v njegovem času, ko je po raziskovalčevih ugotovitvah v sodobnih romanskih deželah in književnostih otroštvo še vedno obstajalo le kot obdobje, ki vodi v odraslost in je zato brez posebne vrednosti, pa takega odnosa do otroka ne moremo razbrati v predhodnih obdobjih ameriške mladinske proze. Po drugi strani pa seveda lahko pritrdimo ugotovitvi, da družbeno dogajanje v celoti, predvsem pa mesto, ki ga ima otrok v družbi, vpliva na rast in razvoj mladinske književnosti.

Tako so v 17. in 18. stoletju razmere v Angliji bistveno vplivale na dogajanje v mladih ameriških kolonijah: kakor vsa ameriška kultura je tudi mladinska književnost vsaj delno sad razmer v »matični deželi«, saj je predvsem v svojem zgodnjem obdobju črpala spodbude iz angleške ustvarjalnosti in tradicije. Kljub skupnim koreninam in prvim korakom pa sta se angleška in ameriška mladinska književnost – v skladu z geografsko oddaljenostjo in specifično pogojenostjo – razvijali kot ločeni nacionalni književnosti.

Celotno ameriško književnost je vsaj v njenih začetkih odločilno zaznamoval puritanizem. Najstarejša besedila, prepojena s prizadevanjem, da bi bili otroci čimprej poučeni v pravi veri, so kasneje sicer zamenjale stvaritve, v katerih se neposredno poučevanje verskih resnic in moralnih norm umakne pripovedim za otroke, kot jih pojmuje danes, a tudi slednje temeljijo na izraziti puritanski miselnosti. Prepričanje, da s pravilnim odnosom do Boga, človeka in družbe moremo in moramo doseči ne le zveličanje, ampak tudi vsestranski uspeh v zemeljskem življenju, je ostalo vodilo tudi za ustvarjalce, ki so se v devetnajstem stoletju zavestno posvetili mladinski književnosti. Slednji so pred mlade bralce postavljali visoke moralne zahteve in jih z zgledi poučevali, kako naj bi jih dosegli. Temu se ni čuditi, saj je bil v 19. stoletju tudi za Američane otrok še vedno le »mali odrasel«.

V času prizadevanj za osamosvojitve, predvsem pa med ameriško revolucijo in po njej se duhu puritanizma pridruži glasen patriotizem. Spremenjene družbenopolitične razmere so tudi mladinski književnosti dale nov pečat. V želji, da bi mlademu bralcu ponudili pravo branje, ki naj utrjuje državljansko zavest, so ameriški založniki celo prirejali angleške knjige in jih tiskali v ZDA. Vanje so vključevali domača lastna zemljepisna imena in ameriške junake.

Petdeseta leta devetnajstega stoletja se v mladinski književnosti osrediščijo na družino. V viktorijanskem okolju belih družin srednjega razreda so otroci spoznavali in sprejemali družbene vloge, kakor so to zahtevale takratne družbene razmere. Otrok je to v najboljšem primeru ostal do predpubertetnega obdobja, potem pa se je predvsem za deklice končal čas, v katerem so upoštevali individualna nagnjenja in želje. Priprava bodočih žena in mater na sprejemanje vnaprej določenih vedenjskih vzorcev na ozko omejeno družbeno vlogo in na patriarhalni tip družine se je pričela v času prehoda iz otroštva v mladostništvo. Seveda se tako kot v resničnem življenju tudi v mladinski književnosti pojavijo uporniki in upornice: ti ne sprejemajo vloge, ki naj bi jo otroci in mladostniki prevzeli v skladu z družbenim pričakovanjem, vendar pa so njihova prizadevanja že vnaprej obsojena na neuspeh.

Šele v 20. stoletju postanejo otroci sami eno izmed središč zanimanja ameriške družbe. Njihov družbeni status se spremeni, kar je zaznal tudi Hazard, ko je opisoval vzpodbuden vpliv družbenih razmer na razvoj mladinske književnosti. Otrok ni prvenstveno deček ali deklica, temveč je najprej preprosto *otrok* in kasneje *mladostnik* s svojim, sebi lastnim dostojanstvom, s svojimi željami in potrebami.

Če so po Hazardu nekateri narodi doumeli, da so odrasli ljudje samo nekdani otroci, so po mnenju istega raziskovalca Američani pokazali širino duha, saj »elita te dežele...obdaja doraščajoči rod kot nosilca novih nad in mu posveča nemara večjo pozornost kakor kjerkoli drugod.« (str. 64) To naj bi med drugim dokazovale strogo se dvigajoče številke knjižnih izdaj, namenjenih otrokom in mladini, posebni oddelki za mlade bralce v vseh večjih knjigarnah ter ustanovitev specializiranih knjižnic, kjer »že v mladih letih skušajo vzbuditi v ljudeh ne samo ljubezen do lepote, temveč tudi navajenost nanjo.« (str. 65)

Vloga knjižnic je bila že v dvajsetih letih izrednega pomena, kar potrjuje dejstvo, da »Children's Services Division of the American Library Association« (Oddelek za mladinsko književnost pri Zvezi ameriških knjižnic) od 1922 podeljuje vsakoletno nagrado (The Newbery Medal) za najboljše mladinsko književno delo. Za to priznanje se lahko potegujejo ameriški ustvarjalci, ki so izdali svoje delo v ZDA. Nič čudnega torej, če je veliki Hazard zaključil svoj prikaz dežele, ki je bila v njegovem času najbolj naklonjena mladinski književnosti, s pomenljivim »To sem torej videl v ZDA« in skoraj mimogrede in malce razočarano dodal, »da vzgled in spodbuda Združenih držav ameriških počasi vplivata na Francijo in sploh na Evropo.« (str. 67)

Iz Hazardove analize razmer, ki so v dvajsetih in tridesetih letih tega stoletja vladale v mladinski književnosti različnih narodov, lahko razberemo, da so bile ZDA v močno zavidljivem položaju. V zavesti Američanov, zatorej tudi številnih pisateljic in pisateljev, ki so se posvečali mladinski književnosti, je tisti, ki mu velja pozornost, mladi junak s svojimi specifičnimi lastnostmi, ne pa bodoči odrasel v njem.

Po drugi svetovni vojni se je prednost ameriške mladinske književnosti še povečevala. K temu so vsaj v neposrednem ustvarjalnem smislu mnogo prispevali kar Evropejci sami, ko so se na primer evropski ilustratorji odločali za delo z ameriški založniki. Fenomenološka plast oziroma pojavnost razsežnost knjige, ki je predvsem v delih za otroke izrednega pomena, je tako bistveno pripomogla k ponovni uveljavitvi te književnosti v svetu.

Po drugi strani pa se ameriška mladinska književnost ni zapirala v svoje meje, ampak je vedno bolj uspešno prinašala tudi stvaritve, ki so predstavljale književne zakladnice drugih držav in narodov. S tem je ameriški trg ponesev v svet, ne le med domače bralce, besedno umetnost številnih, predvsem afriških pa tudi azijskih in evropskih narodov ter ljudstev. Ustvarjalnost, ki je bila izven določenega govornega in kulturnega območja dotlej povsem neznana, je tako postala last vseh otrok sveta.

Pri tem pa ne gre prezreti naraščajočih zahtev po upoštevanju, vrednotenju in prikazovanju socialne, narodne, rasne in verske raznoterosti samih ameriških mladih bralcev. Pisatelji in pisateljice, slednje so vedno bolj prodorne in uspešne, pričnejo zaznavati ameriškega otroka in mladostnika, ki ne odraščata le v urejenih družinskih razmerah srednjega razreda in je vedno pogostejše nebele polti ali pa priseljenec – skratka predstavnik skupnosti, ki živi iz svojega ne-angleškega izro-

čila. Vzporedno z demokratizacijo ameriške družbe se tudi mladinska književnost resnično odpira vsem mladim, ki odraščajo v ZDA. S tem pa smelo stopa nasproti mladim bralcem širom sveta, saj se s svojim razumevanjem narodnostne, verske, rasne, ideološke pa tudi telesne in umske danosti in različnosti zmore približati mišljenju in čutenju sodobnega človeka, pa naj raste iz kulture severa ali juga, vzhoda ali zahoda. To ne pomeni, da je sprejemanje del iz ameriške mladinske književnosti kakor koli drugačno od dojemanja katerega koli tujejezičnega literarnega dela. Tudi tu se neizbežno srečamo z vprašanji kulturne identitete in osebne izkušnje, le da je prednost ameriške književnosti v tem, da ameriška kulturna identiteta raste iz raznoterosti in odprtosti za različnost in da zato v svoji raznovrstnosti omogoča srečanje različnih kultur na ravni sprejemanja in dajanja, ne pa zavračanja in vsiljevanja. Zato danes ameriška mladinska proza lahko odraža kompleksnost pojmov, ki jih v življenju povezujemo z besedami »otrok«, »mladostnik« in »mladinska književnost,« v književnosti pa z označbami »pestra in raznolika literarna bera« ter »bogastvo vsebin in oblik«.

Seveda so v drugi polovici dvajsetega stoletja tudi razmere v drugih – predvsem evropskih – deželah postajale vedno bolj naklonjene mladim bralcem. Specializirane knjižnice, posebni oddelki v knjigarnah, knjižni sejmi, književni natečaji in nagrade, založbe, ki izdajajo izključno ali predvsem mladinsko literaturo – že dolgo niso več le privilegij Američanov. Tudi na evropskem trgu so se naklade novih izdaj in ponatisov strmo dvigale. Na to pa ni vplivala le naraščajoča kupna moč, temveč tudi vedno večja osveščenost o pomenu dobre knjige za otroka in mladostnika. Kljub tako razveseljivemu razvoju pa ZDA še vedno izstopajo na področju raziskav mladinske književnosti. Interdisciplinarni pristop, ki uspešno združuje prizadevanja strokovnjakov različnih področij, od knjižničarstva, primerjalne književnosti, psihologije in sociologije, do medicine, omogoča kompleksne raziskave, pa tudi razmeroma široko popularizacijo ugotovitev v vseh oblikah medijskega sporočanja in v celotnem medijskem prostoru. Po drugi strani pa številne oblike strokovnega združevanja in srečevanja dajejo dovolj spodbud za mednarodno aktivnost, ki je tudi zaradi ekonomskih možnosti izredno živahna.

Ameriška mladinska proza je za strokovnjaka zanimiva tudi zaradi svoje velike odmevnosti, ki je vsaj delno posledica dejstva, da je zapisana v angleščini oziroma v amerikanščini, skratka v jeziku, ki je že več desetletij najbolj uveljavljen svetovni jezik in vsekakor prvi tuj jezik za večino mladih v drugi polovici dvajsetega stoletja. Tudi zaradi te danosti je tako njen neposredni vpliv preko izvirnikov kot tudi njen posredni vpliv preko prevodov, strokovnih in drugih publikacij veliko večji, kot to kaže število izvodov knjig, prodanih na ameriškem knjižnem trgu in na tržiščih v številnih drugih deželah sveta.

Literatura:

Ariès, Philippe. *Otrok in družinsko življenje v starem režimu*. Ljubljana: Filozofska Fakulteta, Studia humanitatis, 1991.

Butts, Denis. *Stories and Society: Children's Literature in its Social Context*. London: Academic and Professional Ltd., 1992.

Frey, Charles in John Griffeth. *The Literary Heritage of Childhood:*

An Appraisal of Children's Classics in the Western Tradition.

Connecticut: Greenwood Press, Inc., 1987.

Hazard, Paul. *Knjige, otroci in odrasli ljudje*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1973.

Lefevre Andre. *Practice and Theory in a Comparative Literature Context*. New York: The Modern Association of America, 1992.

Scott – MacLeod, Anne. *American Childhood: Essays on Children's Literature of the 19th and 20th Centuries*. Athens: University of Georgia Press, 1994.

Summary

American children's literature is rather unknown in Slovenia. Except the most prominent prose writers and their masterpieces that the primary school children can get acquainted with within the literature curriculum there is no other organized or systematic way of teaching children's literature. Taking into account the interest the young show for American culture in general and literature in particular and being aware of the exceptional quality of American prose for children it is obvious more detailed information on the subject should be available.

In spite of the fact that American children's literature is relatively young it has gained an important position on the world scale. This is partly due to the fact that it grew out of the rich English tradition but mostly to the happy circumstances that were described by Paul Hazard in his famous work *Books, Children and Men*. Even nowadays American children's prose has maintained its leading position due to its richness and variety, because of its economic background which is extremely important particularly in the research field and last but not least because of the language it is written in.